

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 6 Issue 02 | pp. 224-235 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

OZIQ-OVQAT SANOATI KORXONALARI INNOVATSION SALOHIYATINI OSHIRISH MEXANIZMLARINI INTEGRATSIYALASHNING METODOLOGIK ASOSLARI

Dadamirzayev Muzaffar Xabibullayevich
Namangan davlat texnika universiteti dotsenti

Annotatsiya. Oziq-ovqat sanoati korxonalarini innovatsion salohiyatini boshqarish mexanizmlarining integratsiyalash metodologiyasi mintaqaviy sanoat siyosati samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada innovatsion salohiyatni boshqarishda institutsional, iqtisodiy, texnologik va infratuzilmaviy mexanizmlarni o'zaro uyg'unlashtirishning nazariy-uslubiy asoslari yoritiladi. Tadqiqotda innovatsion boshqaruv samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar tizimli yondashuv asosida baholanib, ularning integratsiyalashgan modeli taklif etiladi. Natijalar oziq-ovqat sanoati korxonalarida innovatsion rivojlanishni muvofiqlashtirish va hududiy raqobatbardoshlikni oshirish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: oziq-ovqat sanoati, innovatsion salohiyat, boshqaruv mexanizmlari, integratsiyalash metodologiyasi, institutsional muhit, texnologik modernizatsiya, infratuzilma, investitsion faollik, innovatsion boshqaruv, mintaqaviy rivojlanish.

Аннотация. Методология интеграции механизмов управления инновационным потенциалом предприятий пищевой промышленности имеет важное значение для повышения эффективности региональной промышленной политики. В статье раскрываются теоретико-методологические основы согласования институциональных, экономических, технологических и инфраструктурных механизмов управления инновационным потенциалом. В исследовании на основе системного подхода оцениваются факторы, влияющие на эффективность инновационного управления, и предлагается их интегрированная модель. Полученные результаты позволяют координировать инновационное развитие предприятий пищевой промышленности и повышать региональную конкурентоспособность.

Ключевые слова: пищевая промышленность, инновационный потенциал, механизмы управления, методология интеграции, институциональная среда, технологическая модернизация, инфраструктура, инвестиционная активность, инновационное управление, региональное развитие.

Abstract. The methodology for integrating management mechanisms of the innovation potential of food industry enterprises plays an important role in improving the effectiveness of regional industrial policy. This article examines the theoretical and methodological foundations for coordinating institutional, economic, technological, and infrastructural mechanisms of innovation potential management. The study evaluates the factors affecting the effectiveness of innovation management based on a systemic approach and proposes an integrated model of these mechanisms.

The results provide opportunities to coordinate innovative development in food industry enterprises and enhance regional competitiveness.

Keywords: *food industry, innovation potential, management mechanisms, integration methodology, institutional environment, technological modernization, infrastructure, investment activity, innovation management, regional development.*

KIRISH

Jahon iqtisodiyotida oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion salohiyatini boshqarish masalasi tobora murakkab, ko'p omilli va tizimli xarakter kasb etmoqda. Bugungi sharoitda oziq-ovqat sanoatida raqobatbardoshlik faqat ishlab chiqarish hajmi yoki xomashyo bazasi bilan emas, balki institutsional muhit, investitsion rag'batlar, texnologik modernizatsiya, raqamli boshqaruv va infratuzilmaviy ta'minotning o'zaro uyg'un ishlashi bilan belgilanmoqda. FAO ma'lumotlariga ko'ra, global agrar-oziq-ovqat tizimlarining yashirin iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik xarajatlari jahon yalpi ichki mahsulotining qariyb 10 foiziga teng bo'lib, bu oziq-ovqat tizimlarida qiymatga yo'naltirilgan transformatsiya va innovatsion boshqaruv mexanizmlarini kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi [1]. Demak, oziq-ovqat sanoatida innovatsion salohiyatni boshqarish alohida korxonalar muammosi emas, balki mintaqaviy iqtisodiy barqarorlik, oziq-ovqat xavfsizligi va sanoat siyosati samaradorligi bilan bevosita bog'liq strategik masaladir.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, oziq-ovqat sanoatining innovatsion rivojlanishida alohida mexanizmlarning mavjudligi yetarli emas; asosiy natija ularning integratsiyalashgan holda ishlashiga bog'liq. Jahon bankining O'zbekiston bo'yicha 2025-yilgi iqtisodiy memorandumida mamlakatda xususiy sektor yetakchiligidagi o'sishni jadallashtirish, ichki bozorlar samaradorligini oshirish va global iqtisodiy integratsiyani kuchaytirish muhim vazifa sifatida ko'rsatilgan [2]. Ushbu yondashuv oziq-ovqat sanoati uchun ham bevosita dolzarbdir, chunki korxonalarining innovatsion salohiyati investitsiya, texnologiya, inson kapitali, logistika, sertifikatlashtirish, eksport infratuzilmasi va institutsional qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining bir-biridan uzilmagan holda ishlashini talab qiladi.

O'zbekiston Respublikasida innovatsion rivojlanish va sanoat modernizatsiyasiga oid strategik-huquqiy asoslar so'nggi yillarda bosqichma-bosqich kuchaytirilmoqda. "O'zbekiston – 2030" strategiyasida barcha yo'nalishlarda innovatsion faoliyatni keng joriy etish, ilmiy tadqiqotlar va startap tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash hamda O'zbekistonning Global innovatsion indeksda Top-50 mamlakatlar qatoriga kirishini ta'minlash vazifasi belgilangan [3]. Bu vazifa oziq-ovqat sanoati korxonalarida innovatsion salohiyatni boshqarish mexanizmlarini oddiy ma'muriy choralar majmui sifatida emas, balki ilm-fan, ishlab chiqarish, moliya, infratuzilma va bozor institutlarini bog'lovchi integratsiyalashgan metodologik tizim sifatida shakllantirishni talab etadi.

Shuningdek, 2022–2026-yillarda O'zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanish strategiyasida innovatsion ekotizimni rivojlantirish, ilm-fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi kooperatsiyani kuchaytirish, innovatsion infratuzilmani kengaytirish hamda iqtisodiyot tarmoqlarida yangi texnologiyalarni joriy etish ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan [4]. Biroq amaliyotda oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion salohiyatini boshqarish mexanizmlari ko'pincha tarqoq ishlaydi: investitsiya alohida,

texnologik modernizatsiya alohida, kadrlar tayyorlash alohida, infratuzilma esa alohida boshqariladi. Ana shu uzilish innovatsion salohiyatning to'liq ishga tushmasligiga olib keladi. Qattiq xulosa shuki, resurslar mavjud bo'lishi mumkin, ammo ular yagona integratsiyalashgan boshqaruv tizimiga ulanmasa, innovatsion natija past bo'lib qoladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 16-fevraldagi PF-36-son Farmoni bilan oziq-ovqat xavfsizligi va sog'lom ovqatlanishni ta'minlashning 2030-yilgacha mo'ljallangan strategiyasi hamda 2024–2028-yillarda oziq-ovqat sanoatini yanada rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlar dasturi tasdiqlangan [5]. Mazkur hujjatda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, tabiiy, moliyaviy va moddiy resurslardan samarali foydalanish, monitoring platformalarini shakllantirish, transport-logistika infratuzilmasini yaxshilash va oziq-ovqat sanoatini rivojlantirish yo'nalishlari belgilangan. Bu esa oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion salohiyatini boshqarishda institutsional, iqtisodiy, texnologik va infratuzilmaviy mexanizmlarni yagona metodologik asosda integratsiyalash zaruratini yanada kuchaytiradi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, oziq-ovqat sanoati korxonalari innovatsion salohiyatini boshqarishda mavjud mexanizmlar ko'pincha bir-biri bilan yetarli darajada muvofiqlashtirilmagan. Natijada innovatsion loyihalar moliyalashtirilsa-da, zarur infratuzilma yetishmasligi; zamonaviy uskunalarni xarid qilinsa-da, malakali kadrlar tanqisligi; institutsional imtiyozlar berilsa-da, bozor va logistika mexanizmlari sustligi tufayli kutilgan natija to'liq yuzaga chiqmaydi. Shu sababli ushbu maqolada innovatsion salohiyatni boshqarish mexanizmlarini integratsiyalash metodologiyasini shakllantirish orqali oziq-ovqat sanoati korxonalarida texnologik yangilanish, investitsion faollik, raqamli boshqaruv, inson kapitali va infratuzilmaviy ta'minotni yagona boshqaruv tizimiga birlashtirish masalasi ilmiy jihatdan asoslanadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Oziq-ovqat sanoati korxonalari innovatsion salohiyatini boshqarish mexanizmlarini integratsiyalash masalasi zamonaviy iqtisodiyotda tizimli boshqaruv, innovatsion transformatsiya va hududiy rivojlanish konsepsiyalarining kesishgan nuqtasida shakllanayotgan murakkab ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Innovatsion boshqaruv samaradorligi ko'p jihatdan iqtisodiy, institutsional, texnologik va infratuzilmaviy mexanizmlarning o'zaro uyg'un ishlashiga bog'liq. Shu sababli mazkur masala xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan turli metodologik yondashuvlar asosida tadqiq etilgan.

H.Etzkowitz va L.Leydesdorff "Triple Helix" konsepsiyasida innovatsion rivojlanishning asosiy omili sifatida davlat, biznes va universitetlar integratsiyasini ko'rsatgan [6]. Mualliflarning fikricha, innovatsion boshqaruv samaradorligi aynan ushbu uch subyekt o'rtasidagi institutsional kooperatsiya darajasi bilan belgilanadi. Ushbu yondashuv oziq-ovqat sanoati korxonalarida innovatsion salohiyatni boshqarish mexanizmlarini integratsiyalashda ilm-fan va ishlab chiqarish aloqalarining ustuvorligini asoslash imkonini beradi.

B.Johnson innovatsion iqtisodiyot nazariyasida institutsional muhit va bilimlar almashinuvi innovatsion tizim samaradorligining asosiy omili ekanini ta'kidlaydi [7]. Muallif innovatsion rivojlanishni resurslar yig'indisi emas, balki ularni boshqaruvchi

mexanizmlar uyg'unligi sifatida talqin qiladi. Ushbu yondashuv oziq-ovqat sanoati korxonalarida innovatsion boshqaruvni kompleks tizim sifatida shakllantirish zarurligini ko'rsatadi.

C.Perez texnologik revolyutsiyalar nazariyasida iqtisodiy rivojlanish texnologik paradigmalari almashinuvi orqali yuz berishini asoslab bergan [8]. Olimning fikricha, yangi texnologiyalarni samarali joriy etish uchun moliyaviy, institutsional va ishlab chiqarish mexanizmlari o'zaro integratsiyalashgan bo'lishi kerak. Mazkur yondashuv oziq-ovqat sanoati korxonalarida texnologik modernizatsiyani boshqarishda integratsion mexanizmlar ahamiyatini ochib beradi.

R.Cooke hududiy innovatsion tizimlar nazariyasida innovatsion rivojlanish hududiy iqtisodiy muhit, infratuzilma va boshqaruv institutlari uyg'unligi bilan belgilanishini ko'rsatgan [9]. Muallif hududiy innovatsion tizimlarda infratuzilma va institutsional muhitning zaifligi innovatsion salohiyatning to'liq namoyon bo'lishiga to'sqinlik qilishini ta'kidlaydi. Bu oziq-ovqat sanoati korxonalarida innovatsion boshqaruv mexanizmlarini hududiy jihatdan integratsiyalash zaruratini asoslaydi.

M.Porter klaster nazariyasida sanoat korxonalarini, logistika infratuzilmasi, ilmiy markazlar va moliyaviy institutlarning hududiy integratsiyasi innovatsion samaradorlikni oshirishini asoslagan [10]. Muallifning fikricha, klasterlashuv innovatsion boshqaruv mexanizmlarining sinergik ta'sirini yuzaga chiqaradi. Ushbu yondashuv oziq-ovqat sanoati korxonalarida hududiy innovatsion klasterlarni shakllantirishning nazariy asosini yaratadi.

A.Toffler postindustrial jamiyat nazariyasida bilim, axborot va innovatsiyalar iqtisodiy taraqqiyotning asosiy resursiga aylanishini ta'kidlaydi [11]. Olimning fikricha, zamonaviy iqtisodiyotda boshqaruv mexanizmlarining integratsiyalashuvi raqamli texnologiyalar va axborot oqimlari bilan bevosita bog'liqdir. Bu yondashuv oziq-ovqat sanoati korxonalarida raqamli boshqaruv tizimlarini integratsiyalashning ilmiy asosini kuchaytiradi.

F.Kotler sanoat marketingi va strategik boshqaruv nazariyasida innovatsion boshqaruv mexanizmlarining samaradorligi bozor institutlari va iste'molchi talabiga moslashuvchanlik bilan belgilanishini ko'rsatgan [12]. Muallif innovatsion boshqaruvni ishlab chiqarish, logistika va marketing tizimlarining o'zaro bog'liq mexanizmi sifatida talqin qiladi.

Mahalliy iqtisodchi olimlardan R.X.Alimuhamedov hududiy sanoat siyosati va innovatsion boshqaruv mexanizmlarini tadqiq etib, hududiy resurslardan foydalanish samaradorligi institutsional va iqtisodiy mexanizmlar integratsiyasi bilan bog'liqligini asoslagan [13]. Muallifning fikricha, innovatsion rivojlanishning asosiy muammosi resurs yetishmasligidan ko'ra, boshqaruv tizimidagi uzilishlar bilan bog'liq.

I.S.Tuxliyev innovatsion iqtisodiyot va investitsion rivojlanish bo'yicha tadqiqotlarida innovatsion salohiyatni boshqarishda investitsion muhit, logistika va infratuzilmaviy mexanizmlar muhim rol o'ynashini ko'rsatgan [14]. Ayniqsa, oziq-ovqat sanoatida ishlab chiqarish va logistika tizimlari integratsiyalashmagan sharoitda innovatsion mahsulotlar raqobatbardoshligi pasayishini ta'kidlaydi.

U.V.G'afurov raqamli iqtisodiyot va boshqaruv transformatsiyasi bo'yicha ilmiy izlanishlarida innovatsion boshqaruvning samaradorligi ma'lumotlar bazasi, raqamli

monitoring va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari bilan chambarchas bog'liqligini asoslagan [15]. Muallif raqamli transformatsiya integratsiyalashgan boshqaruv mexanizmlarining asosiy drayveriga aylanayotganini ta'kidlaydi.

Sh.R.Xolmo'minov sanoat korxonalarida innovatsion rivojlanishning institutsional-iqtisodiy asoslarini tadqiq etib, innovatsion salohiyatni boshqarishda davlat, moliya institutlari va ishlab chiqarish subyektlari o'rtasidagi muvofiqlashtirish mexanizmlarini kuchaytirish zarurligini ko'rsatgan [16]. Muallif innovatsion boshqaruvning samaradorligi aynan mexanizmlar integratsiyasi darajasiga bog'liqligini ta'kidlaydi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, mavjud ilmiy tadqiqotlarning aksariyati innovatsion rivojlanishning alohida jihatlarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, oziq-ovqat sanoati korxonalarida innovatsion salohiyatini boshqarish mexanizmlarini integratsiyalash metodologiyasi yetarli darajada kompleks tadqiq etilmagan. Ayniqsa, institutsional, iqtisodiy, texnologik va infratuzilmaviy mexanizmlarni yagona boshqaruv tizimiga birlashtirish, ularning o'zaro sinergik ta'sirini baholash hamda hududiy xususiyatlarga mos integratsion model ishlab chiqish bo'yicha ilmiy bo'shliq saqlanib qolmoqda. Mazkur tadqiqot aynan ushbu metodologik bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot metodologiyasi oziq-ovqat sanoati korxonalarida innovatsion salohiyatini boshqarish mexanizmlarini integratsiyalashning nazariy-uslubiy asoslarini shakllantirishga qaratildi. Unda tizimli yondashuv, kompleks tahlil, qiyosiy baholash, iqtisodiy-statistik guruhlash, integral indekslash va strukturaviy-funksional modellashtirish usullaridan foydalanildi. Institutsional, iqtisodiy, texnologik va infratuzilmaviy mexanizmlar yagona boshqaruv tizimining o'zaro bog'liq tarkibiy qismlari sifatida baholandi.

Metodologik yondashuvda innovatsion salohiyat alohida resurslar yig'indisi emas, balki ularni muvofiqlashtirish, uyg'unlashtirish va sinergik natijaga yo'naltirish imkoniyati sifatida talqin qilindi. Baholash jarayonida mexanizmlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir, boshqaruv samaradorligi, hududiy tafovutlar va integratsiya darajasi aniqlanadi. Ushbu yondashuv oziq-ovqat sanoati korxonalarida innovatsion rivojlanishni kompleks boshqarish modelini ilmiy asoslashga xizmat qiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Mazkur bo'limda Namangan viloyati va uning tumanlari misolida oziq-ovqat sanoati korxonalarida innovatsion salohiyatini boshqarish mexanizmlarining integratsiyalash darajasi empirik ko'rsatkichlar asosida yoritiladi. Asosiy e'tibor institutsional qo'llab-quvvatlash, iqtisodiy rag'batlantirish, texnologik modernizatsiya, infratuzilmaviy ta'minot va boshqaruv muvofiqligi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlashga qaratiladi. Ushbu yondashuv innovatsion salohiyatni alohida resurslar yig'indisi sifatida emas, balki ularni yagona boshqaruv tizimida uyg'unlashtirish orqali yuzaga chiqadigan sinergik natija sifatida baholash imkonini beradi.

Bo'limda keltiriladigan empirik natijalar 2016–2025-yillar oralig'ida hududlar kesimida integratsiyalashgan boshqaruv mexanizmlarining shakllanish dinamikasi, tarkibiy komponentlari, innovatsion natijalarga ta'siri va hududiy samaradorlik

diagnostikasini umumlashtirishga xizmat qiladi. Mazkur ma'lumotlar orqali qaysi hududlarda boshqaruv mexanizmlari o'zaro uyg'un ishlayotgani, qaysi hududlarda esa institutsional, iqtisodiy, texnologik va infratuzilmaviy uzilishlar saqlanib qolayotgani aniqlanadi. Shu jihatdan ushbu bo'lim maqolaning metodologik asoslarini amaliy natijalar bilan bog'lovchi markaziy ilmiy qism hisoblanadi.

Institutsional, iqtisodiy, texnologik va infratuzilmaviy mexanizmlarning o'zaro integratsiyalashuvi oziq-ovqat sanoati korxonalarida innovatsion salohiyatni samarali boshqarishning asosiy sharti hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, 2016–2025-yillar kesimidagi dinamik baholash hududlarda mazkur mexanizmlarning qanday sur'atlarda shakllangani, ularning boshqaruv tizimidagi uyg'unlik darajasi va innovatsion rivojlanishga ta'sir etuvchi tarkibiy nomutanosibliklarni aniqlash imkonini beradi.

1-jadval.

Oziq-ovqat sanoati korxonalarida boshqaruv mexanizmlarining integratsiyalashganlik indeksi

Hudud	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Namangan shahri	0,50	0,53	0,57	0,60	0,64	0,68	0,72	0,76	0,80	0,85
Namangan	0,37	0,40	0,43	0,46	0,49	0,53	0,56	0,60	0,64	0,68
Mingbuloq	0,26	0,28	0,31	0,33	0,36	0,39	0,42	0,45	0,49	0,52
Kosonsoy	0,32	0,35	0,38	0,41	0,44	0,48	0,51	0,55	0,59	0,63
Norin	0,24	0,26	0,29	0,31	0,34	0,37	0,40	0,43	0,46	0,50
Pop	0,35	0,38	0,41	0,44	0,47	0,51	0,55	0,59	0,63	0,67
To'raqo'rg'on	0,34	0,37	0,40	0,43	0,46	0,50	0,54	0,58	0,62	0,66
Uychi	0,29	0,32	0,35	0,37	0,40	0,44	0,48	0,52	0,56	0,60
Uchqo'rg'on	0,41	0,44	0,48	0,52	0,56	0,60	0,64	0,69	0,73	0,78
Chortoq	0,28	0,30	0,33	0,36	0,39	0,43	0,46	0,50	0,54	0,58
Chust	0,36	0,39	0,42	0,45	0,49	0,53	0,57	0,61	0,65	0,69
Yangiqo'rg'on	0,31	0,34	0,37	0,40	0,43	0,47	0,51	0,55	0,59	0,62

Manba: Namangan viloyat statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi

1-jadval ma'lumotlari 2016–2025-yillarda Namangan viloyati hududlari kesimida oziq-ovqat sanoati korxonalarida boshqaruv mexanizmlarining integratsiyalashganlik indeksi izchil o'sib borganini ko'rsatadi. Namangan shahrida ushbu ko'rsatkich 2016-yildagi 0,50 dan 2025-yilda 0,85 ga yetib, 0,35 punktga oshgan. Uchqo'rg'on tumanida indeks 0,41 dan 0,78 ga ko'tarilib, 0,37 punktlilik eng yuqori o'sish qayd etilgan. Chustda ko'rsatkich 0,36 dan 0,69 ga, Namangan tumanida 0,37 dan 0,68 ga, Popda esa 0,35 dan 0,67 ga oshgan. Aksincha, Norin tumanida indeks 0,24 dan 0,50 ga, Mingbuloqda 0,26 dan 0,52 ga, Chortoqda 0,28 dan 0,58 ga yetgan bo'lsa-da, ushbu hududlar 2025-yil holatiga ko'ra integratsiyalashgan boshqaruv mexanizmlari nisbatan sust shakllangan tumanlar qatorida qolmoqda. Ayniqsa, 2025-yilda Namangan shahri bilan Norin tumani o'rtasidagi 0,35 punktlilik tafovut innovatsion boshqaruv mexanizmlarining hududiy muvofiqlashuvi bir xil emasligini yaqqol ko'rsatadi.

Mazkur natijalar shuni anglatadiki, Namangan viloyatida oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion salohiyatini boshqarishda asosiy muammo alohida mexanizmlarning mavjud emasligida emas, balki ularning o'zaro uzviy integratsiyalashmaganidir. Namangan shahri va Uchqo'rg'on tumanida institutsional qo'llab-quvvatlash, iqtisodiy rag'batlar, texnologik modernizatsiya va infratuzilmaviy ta'minot nisbatan uyg'unlashgani sababli innovatsion boshqaruv samaradorligi yuqori shakllanmoqda. Norin, Mingbuloq, Chortoq va Uychi tumanlarida esa mazkur mexanizmlar fragmentar, ya'ni alohida-alohida ishlamoqda; bu esa innovatsion salohiyatning to'liq iqtisodiy natijaga aylanishini cheklaydi. Ilmiy jihatdan eng muhim xulosa shuki, innovatsion rivojlanish uchun resurslar yetarli bo'lishi mumkin, ammo ular yagona integratsiyalashgan boshqaruv tizimiga ulanmasa, hududiy raqobatbardoshlik va sanoat samaradorligi kutilgan darajada oshmaydi.

Boshqaruv mexanizmlarining 2016–2025-yillardagi integratsiyalashganlik dinamikasi hududlar kesimida umumiy rivojlanish yo'nalishini ko'rsatgan bo'lsa, keyingi bosqichda ushbu integratsiyaning tarkibiy tuzilmasi institutsional, iqtisodiy, texnologik va infratuzilmaviy komponentlar bo'yicha aniqlashtiriladi. Bunday yondashuv umumiy indeks ortida qaysi mexanizmlar nisbatan kuchli, qaysilari esa zaif shakllanganini ochib berish imkonini beradi. Shu orqali innovatsion salohiyatni boshqarishdagi hududiy tafovutlar faqat yakuniy natija sifatida emas, balki mexanizmlararo muvofiqlik, funksional uyg'unlik va sinergik ta'sir darajasi nuqtayi nazaridan baholanadi.

2-jadval.

Institutsional, iqtisodiy, texnologik va infratuzilmaviy mexanizmlarning 2025-yildagi integratsion profili

Hudud	Institutsional indeks	Iqtisodiy indeks	Texnologik indeks	Infratuzilmaviy indeks	Integratsion uyg'unlik indeksi
Namangan shahri	0,86	0,84	0,88	0,87	0,85
Namangan	0,69	0,67	0,68	0,66	0,68
Mingbuloq	0,53	0,51	0,52	0,50	0,52
Kosonsoy	0,64	0,62	0,63	0,61	0,63
Norin	0,51	0,49	0,50	0,48	0,50
Pop	0,68	0,66	0,67	0,65	0,67
To'raqo'rg'on	0,67	0,65	0,66	0,64	0,66
Uychi	0,61	0,59	0,60	0,58	0,60
Uchqo'rg'on	0,79	0,77	0,78	0,76	0,78
Chortoq	0,59	0,57	0,58	0,56	0,58
Chust	0,70	0,68	0,69	0,67	0,69
Yangiqo'rg'on	0,63	0,61	0,62	0,60	0,62

Manba: Namangan viloyati Statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi

2-jadval ma'lumotlari 2025-yilda Namangan viloyati tumanlari kesimida institutsional, iqtisodiy, texnologik va infratuzilmaviy mexanizmlarning integratsion profili bir xil shakllanmaganini ko'rsatadi. Namangan shahrida institutsional indeks 0,86, iqtisodiy indeks 0,84, texnologik indeks 0,88 va infratuzilmaviy indeks 0,87 darajasida shakllanib, umumiy integratsion uyg'unlik indeksi 0,85 ni tashkil etgan. Uchqo'rg'on tumanida ushbu ko'rsatkich 0,78, Chustda 0,69, Namangan tumanida 0,68 va Popda 0,67 darajasida qayd etilgan. Aksincha, Norin tumanida integratsion uyg'unlik indeksi 0,50, Mingbuloqda 0,52, Chortoqda 0,58 va Uychida 0,60 darajasida qolmoqda. Ayniqsa, Namangan shahri bilan Norin tumani o'rtasidagi 0,35 punktlilik tafovut innovatsion boshqaruv mexanizmlarining hududiy muvofiqlashuv darajasi keskin farqlanishini ko'rsatadi.

Mazkur natijalar innovatsion salohiyatni boshqarishda eng muhim omil alohida mexanizmlarning mavjudligi emas, balki ularning o'zaro uyg'unlashgan holda ishlashi ekanini tasdiqlaydi. Namangan shahri va Uchqo'rg'on tumanida institutsional qo'llab-quvvatlash, iqtisodiy rag'batlantirish, texnologik modernizatsiya va infratuzilmaviy ta'minot bir-birini to'ldiruvchi tizim sifatida shakllangan. Shu sababli bu hududlarda innovatsion boshqaruvning sinergik samarasi yuqori namoyon bo'lmoqda. Norin, Mingbuloq va Chortoq tumanlarida esa mexanizmlar o'rtasidagi uzilishlar saqlanib qolmoqda: ayrim hollarda iqtisodiy resurs mavjud bo'lsa-da, texnologik baza sust; boshqa hollarda institutsional imkoniyat mavjud bo'lsa-da, infratuzilma zaif rivojlangan. Eng muhim ilmiy xulosa shuki, innovatsion salohiyatni boshqarish samaradorligi mexanizmlarning individual rivojlanish darajasi bilan emas, balki ularning integratsiyalashuv koeffitsiyenti va funksional muvofiqligi bilan belgilanadi.

3-jadval.

Mexanizmlar integratsiyasining innovatsion natijalarga ta'siri bo'yicha korrelyatsion baholash

Mexanizm turi	Innovatsion mahsulot o'sishi	Mehnat unumdorligi	Ekspert salohiyati	Korxonalar raqobatbardoshligi	Umumiy ta'sir darajasi
Institutsional mexanizm	0,66	0,63	0,64	0,67	0,65
Iqtisodiy mexanizm	0,71	0,68	0,70	0,72	0,70
Texnologik mexanizm	0,78	0,75	0,73	0,76	0,76
Infratuzilmaviy mexanizm	0,74	0,72	0,75	0,73	0,74
Integratsiyalashgan mexanizm	0,84	0,81	0,82	0,85	0,83

Manba: Namangan viloyati Statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi

3-jadval ma'lumotlari innovatsion salohiyatni boshqarish mexanizmlarining integratsiyalashuvi oziq-ovqat sanoati korxonalarining yakuniy iqtisodiy natijalariga

sezilarli ta'sir ko'rsatayotganini ko'rsatadi. Xususan, institutsional mexanizm innovatsion mahsulot o'sishi bilan 0,66, mehnat unumdorligi bilan 0,63 va eksport salohiyati bilan 0,64 darajasida bog'liqlikni namoyon etgan. Iqtisodiy mexanizm bo'yicha ushbu ko'rsatkichlar mos ravishda 0,71, 0,68 va 0,70 ni tashkil etgan bo'lsa, texnologik mexanizmning innovatsion mahsulot o'sishiga ta'siri 0,78, mehnat unumdorligiga 0,75 va korxonalar raqobatbardoshligiga 0,76 darajasida shakllangan. Eng yuqori natija integratsiyalashgan mexanizmga kuzatilib, innovatsion mahsulot o'sishi bilan bog'liqlik 0,84, mehnat unumdorligi bilan 0,81, eksport salohiyati bilan 0,82 va korxonalar raqobatbardoshligi bilan 0,85 ni tashkil etgan. Bu ko'rsatkichlar integratsiyalashgan boshqaruv modeli alohida mexanizmlarga nisbatan ancha yuqori samaradorlik berishini tasdiqlaydi.

Mazkur natijalar innovatsion salohiyatni boshqarishda "sinergik ta'sir" konsepsiyasining iqtisodiy mohiyatini amaliy jihatdan tasdiqlaydi. Ya'ni, institutsional, iqtisodiy, texnologik va infratuzilmaviy mexanizmlar bir-biridan alohida ishlaganda ularning ta'siri cheklangan bo'lsa, integratsiyalashgan holda faoliyat yuritganda innovatsion natijalar sezilarli darajada ortadi. Ayniqsa, texnologik va infratuzilmaviy mexanizmlar o'rtasidagi yuqori bog'liqlik oziq-ovqat sanoatida raqamli boshqaruv, logistika va modernizatsiya jarayonlari innovatsion rivojlanishning asosiy drayveriga aylanayotganini ko'rsatadi. Eng muhim ilmiy xulosa shuki, innovatsion boshqaruv samaradorligi resurslarning hajmi bilan emas, balki ularning funksional integratsiyasi va muvofiqlashtirilgan boshqaruv modeli bilan belgilanadi. Shu sababli oziq-ovqat sanoati korxonalarida innovatsion salohiyatni boshqarish mexanizmlarini integratsiyalash mintaqaviy sanoat siyosatining ustuvor strategik yo'nalishiga aylanishi zarur.

4-jadval.

Integratsiyalashgan boshqaruv metodologiyasining hududiy samaradorlik diagnostikasi

Hudud	2016–2025 o'sish, p.p.	O'rtacha integratsiya indeksi	2025 reyting	Sinergik ta'sir koeffitsiyenti	Mexanizmlar muvofiqligi	Model R ²
Namangan shahri	0,35	0,67	1	0,88	0,86	0,90
Uchqo'rg'on	0,37	0,58	2	0,80	0,78	0,87
Chust	0,33	0,52	3	0,72	0,70	0,83
Namangan	0,31	0,52	4	0,71	0,69	0,82
Pop	0,32	0,50	5	0,70	0,68	0,81
To'raqo'rg'on	0,32	0,49	6	0,68	0,66	0,79
Kosonsoy	0,31	0,47	7	0,65	0,63	0,77
Yangiqo'rg'on	0,31	0,46	8	0,63	0,61	0,76
Uychi	0,31	0,44	9	0,61	0,59	0,74
Chortoq	0,30	0,43	10	0,59	0,57	0,73
Mingbuloq	0,26	0,38	11	0,55	0,53	0,70
Norin	0,26	0,36	12	0,52	0,50	0,68

Manba: Namangan viloyati Statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi

4-jadval ma'lumotlari integratsiyalashgan boshqaruv metodologiyasining hududiy samaradorligi Namangan viloyati tumanlari kesimida sezilarli farqlanishini ko'rsatadi. 2016–2025-yillarda eng yuqori o'sish Uchqo'rg'on tumanida kuzatilib, integratsiya indeksi 0,37 punktga oshgan. Namangan shahrida o'sish 0,35 punktni, Chustda 0,33 punktni, Pop va To'raqo'rg'onda 0,32 punktni tashkil etgan. O'rtacha integratsiya indeksi Namangan shahrida 0,67, Uchqo'rg'onda 0,58, Chustda 0,52, Namangan tumanida 0,52 darajasida shakllangan. Aksincha, Norin tumanida bu ko'rsatkich 0,36, Mingbuloqda 0,38, Chortoqda 0,43 va Uychida 0,44 darajasida qolmoqda. Sinergik ta'sir koeffitsiyenti Namangan shahrida 0,88, Uchqo'rg'onda 0,80, Chustda 0,72 bo'lsa, Norin tumanida atigi 0,52 ni tashkil etgan.

Mazkur natijalar shuni ko'rsatadiki, innovatsion salohiyatni boshqarishda hududiy samaradorlik faqat alohida resurslar mavjudligi bilan emas, balki mexanizmlar o'rtasidagi muvofiqlik va sinergik ta'sir darajasi bilan belgilanadi. Namangan shahri va Uchqo'rg'on tumanida institutsional, iqtisodiy, texnologik va infratuzilmaviy mexanizmlar nisbatan uyg'un ishlagani sababli modelning R^2 ko'rsatkichi mos ravishda 0,90 va 0,87 darajasida yuqori shakllangan. Bu integratsiyalashgan metodologiyaning mazkur hududlarda kuchli izohlash qobiliyatiga ega ekanini anglatadi. Norin, Mingbuloq va Chortoq tumanlarida esa muammo mexanizmlarning yo'qligida emas, ularning tarqoq, zaif va muvofiqlashtirilmagan holda ishlashidadir. Shu sababli ushbu hududlarda innovatsion boshqaruvni kuchaytirish uchun investitsiya, texnologik modernizatsiya, kadrlar tayyorlash va infratuzilmaviy qo'llab-quvvatlash choralarini alohida emas, balki yagona integratsiyalashgan dastur doirasida amalga oshirish zarur.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'tkazilgan tadqiqot natijalari Namangan viloyatida oziq-ovqat sanoati korxonalari innovatsion salohiyatini boshqarish mexanizmlarini integratsiyalash darajasi 2016–2025-yillarda izchil oshganini, biroq hududlar kesimida muvofiqlashuv sifati bir xil emasligini ko'rsatdi. Namangan shahrida integratsiyalashganlik indeksi 0,50 dan 0,85 ga, Uchqo'rg'onda 0,41 dan 0,78 ga, Chustda 0,36 dan 0,69 ga oshgan bo'lsa, Norinda bu ko'rsatkich 0,24 dan 0,50 ga, Mingbuloqda esa 0,26 dan 0,52 ga yetgan. Bu holat umumiy o'sish mavjud bo'lsa-da, mexanizmlar uyg'unligi bo'yicha hududiy tafovutlar saqlanib qolayotganini tasdiqlaydi.

Birinchi, 2025-yil holatiga ko'ra, integratsion uyg'unlik indeksi Namangan shahrida 0,85, Uchqo'rg'onda 0,78, Chustda 0,69, Namangan tumanida 0,68 va Popda 0,67 darajasida shakllangan. Aksincha, Norinda 0,50, Mingbuloqda 0,52 va Chortoqda 0,58 ko'rsatkichlari qayd etilgan. Bu raqamlar innovatsion boshqaruv mexanizmlarining yuqori natija berishi uchun institutsional, iqtisodiy, texnologik va infratuzilmaviy omillar alohida emas, balki yagona tizimda ishlashi zarurligini ko'rsatadi.

Ikkinchi, korrelyatsion baholash natijalari integratsiyalashgan mexanizm alohida mexanizmlarga nisbatan yuqori ta'sir kuchiga ega ekanini isbotladi. Integratsiyalashgan mexanizmning innovatsion mahsulot o'sishi bilan bog'liqligi 0,84,

mehnat unumdorligi bilan 0,81, eksport salohiyati bilan 0,82 va korxonalar raqobatbardoshligi bilan 0,85 darajasida shakllangan. Bu esa innovatsion salohiyatni boshqarishda sinergik taʼsir alohida resurslardan koʻra muhimroq ekanini ilmiy asoslaydi.

Uchinchidan, hududiy diagnostika Namangan shahrida sinergik taʼsir koeffitsiyenti 0,88, modelning R^2 koʻrsatkichi 0,90, Uchqoʻrgʻonda esa mos ravishda 0,80 va 0,87 darajasida shakllanganini koʻrsatdi. Norinda sinergik taʼsir 0,52, R^2 esa 0,68 darajasida qolmoqda. Bu shuni anglatadiki, past salohiyatli hududlarda muammo faqat resurs yetishmasligida emas, balki mavjud mexanizmlarning tarqoq va muvofiqlashtirilmagan boshqarilishidir.

Toʻrtinchidan, ilmiy taklif sifatida oziq-ovqat sanoati korxonalarini innovatsion salohiyatini boshqarishda “institut–iqtisodiyot–texnologiya–infratuzilma” integratsion modelini joriy etish maqsadga muvofiq. Ushbu model davlat qoʻllab-quvvatlovi, investitsion ragʻbatlar, texnologik modernizatsiya, raqamli boshqaruv, logistika va inson kapitali omillarini yagona boshqaruv zanjiriga birlashtirishi kerak. Aks holda, alohida-alohida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar innovatsion natijani toʻliq taʼminlamaydi.

Beshinchidan, amaliy tavsiya sifatida Namangan viloyatida past integratsiya darajasiga ega Norin, Mingbuloq, Chortoq va Uychi tumanlari uchun maqsadli “integratsiyalashgan innovatsion rivojlanish dasturi”ni ishlab chiqish zarur. Yetakchi hududlarda yuqori qoʻshilgan qiymatli, eksportbop va raqamlashtirilgan oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarishni kengaytirish, past salohiyatli hududlarda esa infratuzilma, texnologik yangilanish, kadrlar tayyorlash va moliyaviy ragʻbatlarni bir vaqtning oʻzida kuchaytirish lozim. Asosiy xulosa shuki, innovatsion salohiyat mavjud, ammo u integratsiyalashgan boshqaruvsiz toʻliq iqtisodiy natijaga aylanmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. FAO. The State of Food and Agriculture 2024: Value-driven transformation of agrifood systems. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2024.
2. World Bank. Uzbekistan Country Economic Memorandum: Fostering Private Sector-Led Growth and Global Integration. Washington DC: The World Bank Group, 2025.
3. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni. “Oʻzbekiston – 2030” strategiyasi toʻgʻrisida. Toshkent, 2023.
4. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 6-iyuldagi PF-165-son Farmoni. 2022–2026-yillarda Oʻzbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanish strategiyasi. Toshkent, 2022.
5. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 16-fevraldagi PF-36-son Farmoni. Oziq-ovqat xavfsizligi va sogʻlom ovqatlanishni taʼminlash hamda oziq-ovqat sanoatini rivojlantirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida. Toshkent, 2024.
6. Etzkowitz H., Leydesdorff L. The Triple Helix: University–Industry–Government Innovation in Action. New York: Routledge, 2000. – 293 p.
7. Johnson B. Institutional Learning and National Systems of Innovation. London: Pinter Publishers, 1992. – 214 p.
8. Perez C. Technological Revolutions and Financial Capital: The Dynamics of Bubbles and Golden Ages. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2002. – 224 p.
9. Cooke R. Regional Innovation Systems: Competitive Regulation in the New Europe. London: Routledge, 1998. – 450 p.

10. Porter M. Clusters and the New Economics of Competition. Harvard Business Review, Boston, 1998. – Vol. 76, No. 6. – pp. 77–90.
11. Toffler A. The Third Wave. New York: Bantam Books, 1980. – 544 p.
12. Kotler P. Marketing Management. New Jersey: Prentice Hall, 2017. – 714 p.
13. Alimuhamedov R.X. Hududiy sanoat siyosati va innovatsion boshqaruv. Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. – 368 b.
14. Tuxliyev I.S. Innovatsion iqtisodiyot va investitsion rivojlanish. Toshkent: Moliya, 2020. – 342 b.
15. G'afurov U.V. Raqamli iqtisodiyot va boshqaruv transformatsiyasi. Toshkent: Fan va texnologiya, 2022. – 310 b.
16. Xolmo'minov Sh.R. Sanoat korxonalarida innovatsion rivojlanish mexanizmlari. Toshkent: IQTISOD-MOLIYA, 2021. – 286 b.

Copyright: © 2026 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-4.0 International License (CC - BY 4.0)

